

Rapport 1979

Olofsfors brukssamhälle

Fornlämning,

Fastighet,

Socken, Nordmaling

Kommun, Nordmaling

Landskap, Ångermanland

Olofsfors brukssamhälle

HISTORIK

Karl-Ivar Åsander
OLOFSFORS 1762 - 1894

Olofsfors Bruks grundläggande kan dateras till 1762, då ryttmästare John Jennings fick tillstånd att uppföra masugn och stångjärnssmedja vid Ledu-åns mynning i Nordmalings socken. Träkolsförsörjningen säkrades genom hemmansköp i området och kontrakt med bönderna i socknen om frivillig kolning. Jennings lyckades dessutom få staten att anslå rekognitionsskogar. Dessa bestod av två utbrutna allmänningar, norra och södra, som från 1762 respektive 1764 arrenderades av bruket. Kolare anställdes och kolaretorp anlades successivt på allmänningarna.

Järnmalmen köptes från Utös och Herrängs gruvor i Roslagen och fraktades på båt nästan ända fram till masugnen. Masugnen var klar år 1765 och den togs nästkommande år i drift åtta dygn vilket gav fyra ton tackjärn. Den var i någorlunda kontinuerlig drift fram till 1780-talet.

Efter Jennings död 1773 förvaltades bruket av stärbhuset. På våren 1783 inköptes det av brukspatron Johan Samarus, som i slutet av året fick grosshandlare Johan Kristoffer Pauli till meddelägare. I och med dennes inträde som delägare fick bruket fastare organisation och nya anläggningar uppfördes.

För att vidareförädla tackjärnet uppfördes 1784 en stångjärnssmedja och en manufaktursmedja. Två år senare anlades en stångjärnssmedja i Klöse vid Häggforsen i Lögde älv. Efter dessa nyinvesteringar köpte Pauli 1786 Samarus andel av Olofsfors och kom för en lång tid framåt att stå som ensam ägare. Nr -

Genom närheten till skogstillgångar och kolaretorp tryggades träkolsförsörjningen för Klöse järnbruk. Transporten av tackjärn blev emellertid kostsammare då detta måste transporteras med hästforor den 1,5 mil långa vägen från Olofsfors.

Anläggningen var färdigbyggd sommaren 1786 då också stångjärnsproduktionen började. Trots de goda förutsättningarna kunde stångjärnssmedjans kapacitet inte utnyttjas fullt de första åren på grund av träkolsbrist. Detta inträffade bl a 1788, då stångjärnssmidet fick inställas i Klöse.

Masugnen i Olofsfors var på grund av otillräcklig koltillförsel igång endast nio år under perioden 1800 - 1819. Bruket drabbades också av bränder. Sålunda brann masugnen 1819. Året därefter var den nya, tredje masugnen klar, men även den var till stora delar en träkonstruktion.

Grosshandlare Pauli kom fram till sin död 1823 att sätta sin prägel på Olofsfors Bruk. Genom sin hårda styrning av bruket råkade han i ständiga konflikter med brukets anställda och den omkringboende befolkningen. Om-sättningen på bruksförvaltare var under perioden stor liksom antalet av Pauli väckta processer om olaga kol- och järnhandel. Genom Paulis handlingskraft noterade dock bruket under perioden stigande produktionssiffror.

Efter Paulis död förvaltades bruket av stärbhuset till 1828, då egendomen uppdelades mellan Paulis fyra barn. Under 1830-talet utökades kapaciteten på stångjärnsmedjan i Olofsfors. Det medförde att masugnen inte kunde producera tillnärmelsevis så mycket tackjärn, som förbrukades i stångjärnsmedjan. Man fick under 1830-talet köpa in ungefär hälften av tackjärnsutgången. 1838 inträffade åter en brand, varvid större delen av bostäderna vid bruket brann ned och 125 personer blev hemlösa. Branden inträffade turligt nog på sommaren och man hade före vintern lyckats lösa inkvarteringen för bruksarbetarna.

På 1840-talet blev produktionen av manufakturvaror alltmer lönsam, varför en ny och större manufaktursmedja anlades 1845. Samtidigt lades stångjärnsmedjan ned och kvar fanns nu masugnen och manufaktursmedjorna.

Som tidigare nämnts måste bruksägarna köpa tackjärn från andra bruk för att hålla stångjärnsproduktionen i gång. I syfte att åstadkomma en mer effektiv tackjärnsproduktion revs den gamla masugnen och ersattes 1857 med en ny, vilken fortfarande - trots brandfaran - delvis var byggd i trä. Detta resulterade i en hög och kontinuerlig produktion.

Olofsfors Bruk hade vid sin anläggning erhållit vittomfattande skogsrättigheter och skogstillgångar. Dessa möjligheter till stora virkesuttag blev alltmer begärliga för den på 1860-talet expanderande trävaruindustrin. Bruksägarna kom i ständiga konflikter med ägarna till den nyanlagda Nordmalings ångsåg, som resulterade i att Nordmalings ångsåg undan för undan köpte in sig i bruket. Med stöd av en 1864 inköpt fjärdedel försökte Nordmalings ångsåg genom processer komma åt de värdefulla skogstillgångarna. Genom köp av ytterligare två andelar övertog ångsågen 1886 kontrollen av Olofsfors Bruk. Därmed hade den bittra striden mellan ett mot vikande konjunkturer kämpande järnbruk och en expanderande kapitalstark trävaruindustri avslutats och detta ägarbyte var också det sista under järnbruksepoken.

De försämrade avsättningsmöjligheterna för stångjärn och manufakturvaror i slutet av 1800-talet medförde att järnbruksdriften avvecklades i Olofsfors. Under perioden 1840 - 1870 såldes en allt större del av stångjärnet direkt, bara tre procent förädlades ytterligare till manufaktursmide. En

ny manufaktursmedja byggdes i Olofsfors i mitten av 1870-talet, varför produktionen låg nere några år. Under 1880- och 1890-talen började tillverkningen sakta men säkert öka. Genom det allt intimare samarbetet med sågverksindustrin (Nordmalings ångsåg) ökade särskilt produktionen av flottningsmede (kättingar, båtshakar m m).

Stångjärnsproduktionen koncentrerades 1878 till Olofsfors, då stångjärnsmedjorna i Klöse och Holmfors nedlades och revs och en ny smedja uppfördes i Olofsfors. Här nådde produktionen, tack vare modernare utrustning, sin höjdpunkt under 1880-talet och 1890-talets första år. Trots de vikan- de konjunkturerna ombyggdes masugnen en femte och sista gång 1881, fortfarande till stora delar uppförd i trä. Som slutpunkt för järnbruksepoken i Olofsfors kan man sätta året 1894, då driften vid masugnen nedlades. Då hade totalt 56 740 ton tackjärn producerats i masugnen. Efter 1894 förekom endast stångjärns- och manufaktursmede i mindre skala. Stångjärn tillverkades in på 1920-talet, medan den s k kättingsmedjan varit i bruk ända till våra dagar.

Utdrag ur tidskriften Västerbotten 1974:2.